

Bijna de helft van de Belgische familienamen is met uitsterven bedreigd. Nog een of twee generaties en er zijn geen Agtergaels meer, geen Maerievoets, geen Goetmaekeres en geen Coeimansen. Dat heeft Ann Marynissen becijferd. Ze is docente Nederlandse taalkunde aan de universiteit van Keulen en werkt daarnaast als erkend navorser aan de universiteit van Leuven, waar ze een atlas van de familienaam in België en Nederland samenstelt.

Ongeveer één procent van de zes miljoen Vlamingen heet Peeters of Janssens, heeft Marynissen berekend. Als ze de varianten van die twee namen samentelt: Peeters, Peters en Pieters, Janssens, Janssen en Jansen en Jansens, gaat het om een nog hoger aantal. Aan de andere kant sterven zeldzame namen heel snel uit. Over een of twee generaties zou ongeveer de helft van onze familienamen verdwenen kunnen zijn. De meeste van deze namen zijn afwijkende spellingen van een naam die ook op een andere manier geschreven wordt, een verschijnsel dat in Nederland in veel mindere mate bestaat.

Hoe dat komt? Daarvoor moeten we terug naar het regime van keizer Napoleon. Hij verplichtte in 1795 iedere inwoner van de republiek (waartoe ook België behoorde) een wettelijke naam te dragen en, als hij een man was, die door te geven aan zijn kinderen. Dat stelsel van geregistreerde erfelijke namen kennen we nu nog.

“De meeste van de geregistreerde namen waren al langer in gebruik, maar ze waren niet officieel. Je moet weten dat onze voorouders aanvankelijk slechts één naam hadden. In kleine leefgemeenschappen was een voornaam voldoende om iemand aan te duiden. En als twee of meer mensen dezelfde naam droegen, kwam er een tweede naam, een bijnaam bij. Op het platteland kun je het nog vaak horen: Jef van Marie van den Toeker. In de Middeleeuwen kenden onze streken een ware bevolkingsexplosie. Toen is het gebruik van een tweede naam algemeen geworden, maar pas eeuwen later werd dit spontaan ontstane systeem ook officieel vastgelegd.”

Omdat Napoleon het nut inzag van een betrouwbare administratie, schreef hij voor dat de burgers hun naam zouden laten registreren. Maar aangezien het Nederlands toen nog geen officiële spelling had, gebeurde dat volgens de gewoonten van de plaatselijke ambtenaren. Vandaar namen als Diercksens, Cuypers en Hendryckx, die elders als Dirksens, Kuipers en Hendriks werden genoteerd. Wij kennen die verschillende spellingen nog steeds, omdat ze de officiële werden. In Nederland ging het anders. Daar werden familienamen pas in 1811 officieel, zeven jaar nadat de spelling-Siegenbeek er was ingevoerd. Daardoor is er in Nederland minder spellingvariatie in familienamen, en schrijven Nederlanders hun naam ‘moderner’. De lijn tussen de families Decker en Dekker volgt keurig de rijksgrens.

“Het systeem van erfelijke familienamen is dus nog relatief jong. Dat er 200 jaar later al zoveel dreigen te verdwijnen, komt door de statistische wet van de grote aantallen: wat frequent is, wordt nog frequenter. De kans dat een naam die maar weinig voorkomt, ineens uitsterft doordat de enige erfgenaam geen mannelijke nakomelingen heeft, is relatief groot. Daarentegen krijgen de Janssens en de Peetersen hoe langer hoe meer aanhang.”

Hoeveel familienamen hebben we nu nog in België?

“Dat kan ik je precies zeggen: 156.384. Dat zijn namen van mensen die in België wonen, inclusief migranten. In Nederland zijn er 105.789 verschillende namen: relatief is dat dus veel minder, wat je kunt verklaren door het kleiner aantal spellingvarianten én door het feit dat het enkel om de van oorsprong Nederlandse namen gaat, terwijl in het Belgische bestand ook de van oorsprong Romaanse namen van de Walen zitten.”

Is het dan spijtig dat onze familienamen verloren gaan?

“Uit taalkundig oogpunt wel: de studie van familienamen kan ons veel leren over taal. Maar ook de betrokkenen vinden dat niet prettig. In Noorwegen kun je je familienaam

veranderen zonder dat je een reden hoeft op te geven. Blijkt dat vooral twee groepen mensen daar gebruik van maken: gescheiden vrouwen, die hun huwelijksverleden willen vergeten, en mensen die Hanssens heten omdat 2% van de bevolking zo heet. Blijkbaar dragen mensen graag een originele naam.”

“Het huidige naamgevingssysteem waarbij het kind automatisch de naam van de vader krijgt, bespoedigt het uitsterven van zeldzame familienamen. Als we een grote variatie in de familienamen willen behouden, dan zou het niet slecht zijn mocht er een regeling komen waarbij de partners kiezen welke naam ze aan het kind geven. Een dubbele naamgeving geeft misschien nog meer garantie voor de overlevingskansen van bepaalde familienamen, want we hebben in Nederland vastgesteld dat ouders niet snel de moedersnaam kiezen voor hun kind. Dat is misschien te wijten aan de invloed of geldingsdrang van de man. Zo ken ik een echtpaar dat Lemmens-Woutermaertens heet. Ze hebben overwogen om hun kinderen de naam van de moeder, Woutermaertens, te geven omdat die naam erg zeldzaam is. Uiteindelijk kozen ze toch voor de naam van de vader.”

Wat heeft een taalkundige aan variatie in familienamen?

“We kunnen o.a. veel leren over dialecten. Neem de beroepsnamen. Dat zijn familienamen die teruggaan op een voorouder, de eerste naamdrager, met een specifiek beroep. Omdat ieder Vlaams dorp zijn bakker had, kon overal een familienaam ontstaan met ‘bakker’ erin, zoals De Backer, Debackere, Beckers. Hetzelfde met de smid, die je terugvindt in namen als Smidts, Smeets, Desmet. Als je in deze gevallen afzonderlijk kerngebieden hebt, merk je duidelijke regionale verschillen in de vorm van de familienaam. In het westen komt bijvoorbeeld de naam De Bakker voor, terwijl we in het oosten Beckers horen. Zo ook met de Decker en Deckers. Dat is zeer regelmatig: in West- en Oost-Vlaanderen heb je meestal een lidwoord, in Limburg meestal een uitgang -s.”

“Er is nog wat anders. Taal staat niet stil, familienamen wel. Soms blijven uitgestorven woorden als taalfossielen aanwezig in familienamen. In het dialect zijn de woorden vleeshouwer en sleger sterk op de terugweg, maar gebruikt men algemeen de beenhouwer om een slager te benoemen. Toch hebben de familienamen De Vleeschhouwer en Slegers een goede verspreiding en komt de familienaam De Beenhouwer slechts enkele keren voor. Dat betekent dat het woord beenhouwer als courant gebruikt woord niet ouder dan 200 jaar kan zijn. Nog zo’n voorbeeld: de familienaam De Kleermaker komt slechts heel beperkt voor, maar er zijn wel vele andere varianten zoals De Naeyer, De Zutter, Schreurs, Snieders en Sneyers. Die gaan allemaal terug op Middelnederlandse woorden voor knippen en naaien. Zelfs volledig uitgestorven beroepen leven nog voort in familienamen; denk aan de kaarsenmaker die nog in de frequente naam De Keersmaecker van zich laat horen.”

Naar: De Standaard